

CERCETAREA IEȘEANĂ ASUPRA NEO-ENEOLITICULUI DIN MOLDOVA ÎN PERIOADA 1949–1999

DE
DAN MONAH

Motto

„Pentru ca dorința de a crea să apară, trebuie să existe ca temelie sentimentul de insatisfacție față de stadiul existent...”

Piotr Leonidovici Kapița, *apud* Andrei Saharov

Plasarea unui *motto* din spusele unei mari personalități științifice, pe frontispiciul unei lucrări, asigură utilizatorului o justificare și o oarecare descărcare de responsabilitate. Această practică nu ne este specifică și în cazul de față este, probabil, excesivă, dar, prin *motto*, am dorit să avertizăm asupra obișnuitei auto-mulțumiri frecvente în momentele de bilanț, când inevitabil se înregistrează mai ales succesele.

Ideea acestei lucrări¹ aparține domnului academician Mircea Petrescu-Dîmbovița și tot Domnia sa a trasat și cadrul ei. Comunicarea urmează să reflecte activitatea desfășurată de cercetătorii ieșeni, în perioada 1949–1999, pentru investigarea neo-eneoliticului din Moldova.

Indiscutabil, cadrul propus, justificat prin momentul aniversar, este foarte strâmt și va induce unele distorsiuni atât în tabloul faptic, cât și în ceea ce privește aprecierile și concluziile. Fără îndoială, cercetarea realizată de ieșeni asupra neo-eneoliticului din Moldova ocupă un loc de prim rang, dar nu trebuie uitată nici contribuția cercetătorilor bucureșteni și a celor din muzeele din Moldova, la care nu ne vom referi. Utilizând acest pat procustian suntem nevoiți să lăsăm deoparte contribuțiile ieșenilor la investigarea neo-eneoliticului din Muntenia, Transilvania și Basarabia, aflate într-o strânsă legătură cu cele din Moldova, precum și realizările unor cercetători, efectuate înainte de stabilirea lor în Iași. Oglinda pe care o utilizăm este sigur deformantă și totuși nu vom putea să evităm unele judecăți de valoare, firești și obligatorii într-o prezentare a unei jumătăți de secol de intensă activitate.

Este imposibil și inutil să facem o inventariere a prospectărilor, săpăturilor² și publicațiilor³ realizate de cercetătorii ieșeni și credem că este mult mai utilă evidențierea, în cadrul unor perioade, a tendințelor metodologice dominante, a „filozofiei” cercetărilor, atât cât a existat. Fiind personal implicat în investigarea neo-eneoliticului din Moldova poziția noastră este destul de incomodă și din această cauză, pentru unele aprecieri, ne vom raporta la stadiul atins de cercetarea arheologică europeană. În mod fatal spațiul rezervat unei lucrări de acest gen este limitat și ne va obliga la o prezentare succintă, uneori poate lacunară.

Probabil că este necesar să amintim, fără detalieri, instituțiile ieșene ai căror reprezentanți au contribuit la investigarea neo-eneoliticului din Moldova. Ordinea citărilor nu reprezintă o judecată de valoare și este, mai mult sau mai puțin, aleatorie. Institutul de Arheologie Iași a participat constant la investigarea neo-eneoliticului moldovenesc, în cele mai multe cazuri, în colaborare cu Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Cu

¹ Comunicarea a fost susținută, joi 7 octombrie 1999, în cadrul manifestării științifice „Zilele Academiei ieșene. Ediția a XIV-a” ce a avut loc la Institutul de Arheologie Iași. Textul de față este o variantă revizuită și ușor amplificată a comunicării menționate.

² Rapoarte și cronici de săpături au fost publicate în *SCIV, Dacia, N.S., Materiale, Arheologia Moldovei*, iar începând cu

sfârșitul anilor '60 numeroase publicații de acest gen au fost tipărite în revistele muzeelor județene. Enumerarea acestora este imposibilă în cadrul de față.

³ Numărul cărților și studiilor, consacrate neo-eneoliticului din Moldova, publicate de cercetătorii ieșeni este suficient de mare încât menționarea lor, în totalitate, este de asemenea imposibilă.

unele discontinuități, cele două instituții au fost secondate de Muzeul de Istorie al Moldovei și, mai recent, de Filiala din Iași a Institutului Național de Tracologie.

Investigarea procesului de neolitizare al oricărui teritoriu, ca prim pas spre civilizație, este fără îndoială importantă, dar teritoriul Moldovei, în sensul larg istoric, și sud-estul Transilvaniei oferă șansa descifrării unei civilizații de excepție pentru întreaga Europă preistorică. Pentru a sublinia importanța acestei impresionante și încă necunoscute civilizații am folosit, cu altă ocazie, sintagma „fenomen Cucuteni”, care ar trebui să fie un îndemn la un studiu complex, interdisciplinar ce ar putea restitui o pagină strălucită din istoria umanității.

Pentru Moldova, anul 1949 a coincis cu o nouă organizare a cercetării arheologice din România și cu venirea de la București a profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița. Noua organizarea a cercetării arheologice a avut ca efect constituirea unor colective relativ ample care, după modelul sovietic, trebuiau să investigheze anumite regiuni geografice sau să abordeze o anumită tematică. Trecând peste unele accente proletcultiste și demagogice, măsura organizării de colective mari de cercetare a avut un indiscutabil efect benefic. Același lucru se poate afirma și despre marota, la modă în epocă, a planificării. Datorită organizării colectivelor s-au putut prospecta regiuni întinse și s-au putut efectua săpături ample și numeroase sondaje.

Jumătatea de secol pe care o analizăm poate fi împărțită în câteva perioade care au fiecare o anumită trăsătură. Prima perioadă ar putea fi considerată 1949–1961 și este caracterizată de o strânsă colaborare cu cercetătorii din București. Între anii 1949–1950 se desfășoară amplele săpături de la Hăbășești, efectuate de un colectiv dirijat de Vladimir Dumitrescu, care au ca rezultat, pentru prima dată în România, cercetarea exhaustivă a unei așezări preistorice. Importanța acestei întreprinderi trebuie subliniată deoarece era o premieră chiar și pe plan european. Centrul ieșean a contribuit la această importantă realizare prin M. Petrescu-Dîmbovița, care a redactat, în monografie, capitolul „Șanțurile de apărare”, dar și prin Nicolae Gostar, contribuția acestuia la realizarea săpăturilor fiind adesea uitată. În epocă, cercetarea de la Hăbășești a fost apreciată, participanților atribuindu-li-se de două ori „Premiul de Stat”, prima dată pentru realizarea săpăturii și a doua oară pentru monografia publicată în 1954. Este important de subliniat, pentru istoricul arheologiei românești, că autorii cercetărilor de la Hăbășești au fost răsplătiți, prin premiile menționate, și material la un nivel care poate fi apreciat, acum, ca decent. În afara bogatelor informații arheologice obținute, săpăturile de la Hăbășești au meritul de a fi conturat o metodologie de cercetare care va fi aplicată și în alte stațiuni preistorice⁴.

Următorul moment important al perioadei 1949–1961 a fost constituit de marile săpături de la Trușești, unde un colectiv exclusiv ieșean, condus de prof. M. Petrescu-Dîmbovița, a procedat la investigarea exhaustivă a stațiunii Țuguieta cu nivele de locuire din fazele Cucuteni A și B. Trușești-Țuguieta se înscrie ca a doua stațiune preistorică din România cercetată în întregime. Rezultatele cercetării au fost pe măsura eforturilor, monografia văzând recent lumina tiparului. Nu putem trece peste acest important moment al cercetării cucutenianului fără să menționăm participarea la săpături și la exploatarea științifică a unor materiale a lui Anton Nițu și să nu relieffăm contribuția majoră a lui A. C. Florescu, precum și a doamnei Marilena Florescu. La realizarea cercetărilor de la Trușești și-au adus contribuția și Marin Dinu, Emilia și Nicolae Zaharia. Este interesant de notat participarea la șantierele cucuteniene și în general la investigarea vestigiilor culturii Cucuteni a unor cercetători care s-au dedicat, apoi, altor domenii ale investigației istorice. Vom cita în acest sens doar numele lui Alexandru Zub, Emilian Bold și Leon Șimanschi. Acest fenomen se va înregistra și mai târziu, constituind o tradiție ieșeană, dovadă a prestigiului și a atractivității civilizației Cucuteni. O mare parte dintre istoricii și aproape toți arheologii, formați în școala ieșeană, într-un moment al studiilor sau carierei lor, au avut contact cu vestigiile civilizației Cucuteni.

O caracteristică a investigațiilor anilor '50 o constituie și intensa activitate de prospectare arheologică, în cadrul căreia depistarea vestigiilor neo-eneolitice a ocupat un loc de prim rang. În această direcție se remarcă, în mod deosebit, eforturile lui Nicolae Zaharia și ale profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița care, împreună cu Emilia Zaharia, vor publica, în 1970, o amplă lucrare⁵ în cuprinsul căreia sunt repertoriaste sute de stațiuni neo-eneolitice. Pentru a nu mai reveni asupra prospecțiilor, vom depăși cadrul primei perioade arătând că nu există arheolog ieșean care să nu fi contribuit la depistare și chiar la cercetarea unor stațiuni neo-eneolitice, în special a celor cucuteniene. Un colectiv, din care au făcut parte și Emilian Bold și Marin Dinu, condus de prof. M. Petrescu-Dîmbovița a investigat Podișul Central Moldovenesc⁶, alte colective, sub aceeași conducere, au depistat stațiuni neo-eneolitice în fostele județe Covurlui și Tutova⁷, în împrejurimile Iașului⁸, în Lunca Pru-

⁴ Vezi Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954.

⁵ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, București, 1970.

⁶ Cf. *AȘU-Iași*, S.N., sec. III, t. I, fasc. 1–2, 1955, p. 1–45; *AȘU-Iași*, 6, 1958, p. 1–30.

⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, în *Studii*, I, 1949, 1, p. 100–108; idem, în *SCIV*, I, 1950, 1, p. 57–68.

⁸ Cf. *SCȘ-Iași*, 7, 1956, 2, p. 1–5.

tului și în general în sudul Moldovei. Marilena Florescu a contribuit la prospectarea așezărilor cucuteniene din bazinul Siretului mijlociu⁹ unde a efectuat și săpăturile de la Țigănești¹⁰ și Vultureni. Nu au lipsit nici contribuțiile periegetice ale unor specialiști din alte domenii, astfel geograful I. Șandru a descoperit și publicat numeroase așezări neo-eneolitice din Moldova¹¹. Dar cel care a arătat o constantă pasiune pentru utila dar monotona activitate de prospectare și repertoriere a stațiunilor arheologice este, fără îndoială, Vasile Chirica. Acesta a contribuit la realizarea repertoriilor arheologice ale județelor Botoșani¹² și Iași¹³, în cadrul cărora stațiunile neo-eneolitice ocupă un loc apreciabil. De fapt, fiecare șantier arheologic condus de un arheolog ieșean s-a transformat într-un centru din care au fost inițiate numeroase periegeze care au contribuit la fabuloasa „recoltă” de stațiuni neo-eneolitice repertoriate în Moldova.

Anii '50 au fost marcați și de descoperirea câtorva culturi importante pentru definirea epocii neo-eneolitice din Moldova. Mircea Petrescu-Dîmbovița are meritul de a fi depistat și cercetat vestigiile culturii ceramicii liniare și a culturii Criș¹⁴, iar Marin Dinu pe acelea ale culturii amforelor sferice¹⁵ și ale culturii Horodiștea-Erbiceni¹⁶. Stabilirea unor exacte priorități și paternități ni se pare inutilă și nu vom insista asupra acestei chestiuni. Problema relației dintre cultura Criș și cultura ceramicii liniare a fost pusă de M. Petrescu-Dîmbovița în urma sondajului de la Perieni. Același autor a realizat prima privire mai amplă asupra începuturilor neolitizării Moldovei¹⁷.

A doua jumătate a deceniului al cincilea a prilejuit arheologilor ieșeni participarea la un nou mare șantier arheologic, cel de la Bicaz. Investigațiile, asupra așezărilor eneolitice din regiunea ce urma să fie inundată, s-au limitat la mai modestele, dar nu mai puțin importante săpături de la Hangu-Chirițeni¹⁸. În acest loc a fost săpată, pe scară largă, o așezare cucuteniană situată într-o depresiune montană. Importanța acestei așezări și a săpăturii rezidă în evaluarea adaptărilor comunității cucuteniene într-o regiune în care nu se mai putea, probabil, practica cultivarea cerealelor. Încă inedită, cercetarea de la Hangu este așteptată cu interes de arheologii preocupați de neo-eneoliticul moldovenesc.

Deceniul următor a reprezentat pentru arheologii ieșeni o continuare a preocupărilor și metodelor de cercetare din perioada precedentă. Câteva evenimente trebuie subliniate. În 1961, la inițiativa și sub conducerea prof. M. Petrescu-Dîmbovița secondat, un timp de A. C. Florescu, au fost reluate cercetările din stațiunea eponimă de pe Cetățuia-Băiceni de către un colectiv de arheologi ieșeni. Investigațiile care au continuat, cu unele întreruperi, până în 1975, nu s-au limitat doar la Cetățuia, ci s-au desfășurat și în „așezarea din vale” de la Dâmbul Morii. Aici, săpăturile, de la un moment dat, au fost dirijate de Marin Dinu. Noile cercetări de la Cucuteni, prezentate de M. Petrescu-Dîmbovița, în câteva articole și în lucrarea din 1966, au adus o serie de noutăți și precizări din punct de vedere crono-stratigrafic asupra periodizării interne a fazelor Cucuteni A, A-B și B. Amplele săpături din cele două faimoase stațiuni de la Cucuteni au adus date importante privind stilistica, tehnica de construcție a locuințelor, ceramica de tip C și mai ales problema șanțurilor de apărare¹⁹. În legătură cu această problemă A. C. Florescu a realizat un prim studiu de sinteză²⁰. Cercetările colectivului de la Cucuteni au fost extinse asupra regiunii înconjurătoare, fiind sondate mai multe așezări neo-eneolitice, acțiune care permitea și urmărirea dinamicii populației regiunii.

Deceniul al șaselea este marcat și de revenirea dr. Anton Nițu la prima sa dragoste, cercetarea neo-eneoliticului moldovenesc. Nu vom insista aici asupra avatarurilor politico-administrative care i-au marcat și influențat activitatea științifică, dar trebuie să subliniem contribuțiile sale științifice deosebit de importante la cunoașterea neo-eneoliticului din Moldova. Anton Nițu nu este important prin activitatea de teren, deși a participat sau con-

⁹ M. Florescu, V. Căpitanu, în *ArhMold*, VI, 1969, p. 213–275.

¹⁰ *Ibidem*, în Gh. Dumitroaia et D. Monah (eds), *Cucuteni aujourd'hui*, B.M.A., II, 1996, p. 243–258.

¹¹ I. Șandru, în *AȘU-Iași*, VII, 1961.

¹² Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, vol. I și II, București, 1976.

¹³ V. Chirica, M. Tănăsache, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, vol. I, Iași, 1984, vol. II, Iași, 1985.

¹⁴ M. Petrescu-Dîmbovița și col., în *SCIV*, I, 1950, I, p. 67; M. Petrescu-Dîmbovița, în *Materiale*, III, 1957, p. 65–83.

¹⁵ M. Dinu, în *Materiale*, VI, 1959, p. 218–219; în *Materiale*, VII, 1961, p. 121–127; idem, *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 89–106; idem, *ArhMold*, I, 1961, p. 43–59.

¹⁶ Idem, *Complexul cultural Horodiștea-Foltești* (rezumatul tezei de doctorat), Iași, 1978; idem, în *AȘU-Iași*, t. 26,

s. III, Istorie, 1980, p. 4 și urm.; idem, în *Preistoria Alpina*, 10, 1974, p. 261 și urm.; idem, în *La civilisation ...*, 1987, p. 133–144.

¹⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, în *AAHung.*, IX, 1958, p. 53–68.

¹⁸ C. S. Nicolăescu-Plopșor, M. Petrescu-Dîmbovița, în *Materiale*, V, 1959, p. 52–53; M. Petrescu-Dîmbovița, în *Materiale*, VI, 1959, p. 63–66.

¹⁹ M. Petrescu-Dîmbovița, în *RSP*, 20, 1965, p. 157–181; idem, în *Sbornik Nardnik Musea v Praze*, 20, 1966, 1–2, p. 55–61; idem, *Cucuteni*, București, 1966; idem, *Studii*, 11, 1968, p. 15–26; idem, în *Siedlung, Burg und Stadt*, Berlin, 1969, p. 271–280; idem, în *PZ*, 1963, 1–2, p. 172–186; idem, în *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 19, 1987, Berlin-West, p. 19–29; idem, în *La civilisation ...*, p. 19–28.

²⁰ A. C. Florescu, în *ArhMold*, IV, 1966, p. 23–38.

des săpături semnificative precum cele de la Ghelăiești-Nedeia sau Ștefănești-Botoșani, ci prin deosebit de interesantele sale analize tipologico-stilistice care nu s-au limitat doar la materialele cucuteniene. Fin tipolog, cu o vastă cultură și înțelegere a fenomenelor preistorice, a realizat un sistem propriu de periodizare a complexului cultural Cucuteni-Tripolie bazat pe ipoteza semnificației fondului decorativ și a încercat să aplice metoda statistică în analiza ceramicii cucuteniene²¹. Discutată și discutabilă, periodizarea Nițu induce o serie de observații și ipoteze care nu vor putea fi neglijate de cercetătorii viitori. Trebuie să menționăm ipoteza și argumentația sa cu privire la continuitatea ceramicii pictate cucuteniene în așa-zisa „perioadă de tranziție” și la tradițiile neo-eneolitice conservate mult mai târziu. Dezvăluindu-și personalitatea puternică și non-conformistă, cercetătorul ieșean a pus în discuție un subiect *tabu* al arheologiei românești²². Ipoteza sa, trebuie să fie examinată cu maximum de atenție, lipsă de pre-judecăți, deoarece poate avea importante implicații asupra reconstituirilor istorice. O parte importantă din opera lui Anton Nițu, printre care și singura sa carte publicată²³, este consacrată exegezei artei culturii Cucuteni, domeniu în care aduce o serie întreagă de interesante observații. Din păcate, ultima sa lucrare „*La céramique et la plastique anthropomorphe de Cucuteni-Tripolye*” nu a văzut nici acum, după zece ani, lumina tiparului.

Grupul, destul de restrâns al arheologilor ieșeni preocupați de cultura Cucuteni, s-a lărgit prin venirea de la Cluj, în 1963, a, pe atunci tânărului, Attila László. Provenit dintr-o familie cu o veche și deosebit de onorantă tradiție în cercetarea aspectului Ariușd al culturii Cucuteni tânărul ardelean părea destinat unei cariere legate de pasionanta studiere a „fenomenului Cucuteni”, dar, din păcate, nu a fost să fie așa. Attila László, în afara participării la săpăturile de la Cucuteni, a efectuat doar mici sondaje în Moldova la Drăgușeni-Botoșani și la Huși. Sondajul de la Huși²⁴ i-a prilejuit definirea unei etape de tranziție între Cucuteni A-B₁ și A-B₂, în rest activitatea sa de cercetare a culturii Cucuteni s-a desfășurat în sud-estul Transilvaniei. Cu toată deturnarea sa spre investigarea primei epoci a fierului colegul László este autorul unor apreciate studii asupra vaselor neo-eneolitice cu fețe umane²⁵ și a unei cărți despre datarea radiocarbon²⁶, în care problematica neo-eneoliticului din Moldova nu este ocolită.

Spre mijlocul deceniului al șaselea se înregistrează o așa-zisă „liberalizare” politică care a înlesnit, din când în când, unele contacte cu străinătatea și publicarea ceva mai lesnicioasă a unor studii în revistele de specialitate din „lagăr” sau din Occident. Numărul redus de cercetători ieșeni angrenați în cercetarea neo-eneoliticului, dar și dificultățile și restricțiile de factură politică, au limitat numărul publicațiilor în străinătate. Cel mai activ, în această direcție, a fost prof. M. Petrescu-Dîmbovița, care a reușit să publice câteva studii în reviste prestigioase ca *PZ, RSP, Acta Praehistorica et Archaeologica*-Berlin-West, precum și în unele reviste din țări socialiste ca *Acta Archaeologica*-Budapesta, *Sbornik*-Praga²⁷, la acestea putem adăuga alte câteva articole din volume ocazionale sau acte ale unor congrese internaționale²⁸. Dintre cercetătorii ieșeni ai perioadei, doar profesorii Attila László²⁹ și Marin Dinu³⁰ au mai publicat în străinătate. Un număr, destul de restrâns de studii, au fost publicate în limbi de circulație în diverse reviste românești, în special revista *Dacia*³¹, dar acestea au avut un impact limitat asupra cercurilor științifice din străinătate. Chiar ținând cont de numărul restrâns al arheologilor ieșeni recolta ni se pare foarte firavă și este firesc ca rezultatele obținute în investigarea neo-eneoliticului din Moldova, în special cele privind cultura Cucuteni, să fie puțin cunoscute în străinătate, în special în Occident.

Deceniul următor, 1970–1980, consfințește o nouă modă în cercetarea arheologică românească, renunțarea la colectivele, mai mari sau mai mici, la săpăturile de oarecare anvergură și instaurarea unei practici pe care plastic am putea-o sintetiza în sentința: „un om, un ruksac, un șanț”. Trecând peste ușoara exagerare și malițiozitatea evidentă a exprimării noastre, practica arheologică românească consacră, începând cu deceniul al șaptelea, un individualism extrem care ar trebui să fie foarte serios analizat. Spre deosebire de România, în cea mai mare parte a Europei în acea vreme începe constituirea de colective complexe care desfășurau o cercetare pluridisciplinară

²¹ A. Nițu, în *Studii și Comunicări*, Sf. Gheorghe, 1975, p. 57–124.

²² Idem, în *CI*, VIII, 1977, p. 145–212; *CI*, IX–X, 1978–1979, p. 93–162; *CI*, XI, 1980, p. 135–222; idem, în *ArhMold*, IX, 1980, pp. 19–62; idem, în *La civilisation ...*, p. 59–66; idem, în *AMM*, V–VI, 1983–1984, p. 27–68; idem, în *ArhMold*, XV, 1992, p. 5–23.

²³ Idem, *Formarea și clasificarea grupelor de stil AB și B ale ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”. Supliment V, Iași, 1984.

²⁴ A. László, în *ArhMold*, IV, 1966, p. 7–22.

²⁵ Idem, în *MemAntiq.*, II, 1970, p. 39–74; în *Alba Regia*, 12, 1972, p. 211–235.

²⁶ Idem, *Datarea prin radiocarbon în arheologie*, B.M.N., II, București, 1997.

²⁷ Vezi supra 19.

²⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, în *Actes du IIe Congrès International des Études du Sud-Est européen*, 2, Atena, 1972, p. 95–108; idem, în *Centenaire de l'enseignement de la préhistoire à Toulouse. Travaux de l'Institut d'art préhistorique*, 22, 1980, p. 387–395.

²⁹ A. László, în *Alba Regia*, 12, 1972, p. 211–235.

³⁰ M. Dinu, în *Preistoria Alpina*, 10, 1974, p. 261 și urm.

³¹ A. Florescu, în *Dacia*, N.S., III, 1959; V. Spinci, *Dacia*, N.S., XIV, 1970.

cu scop final restituirea unei părți din istoria populațiilor studiate. La acea dată parte din ideile „Noii Arheologii” pătrunseseră în Europa, dar ocolind România.

Din punctul de vedere al cercetării neo-eneoliticului din Moldova arheologia ieșeană a cunoscut în deceniul al șaptelea perioada cea mai liniștită, liniște tulburată doar de conturarea „periodizării Nițu”. Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița își îndreaptă atenția spre feudalismul timpuriu sau spre epoca bronzului, Muzeul de Istorie al Moldovei renunță total la cercetarea neo-eneoliticului, iar la Institutul de Arheologie activează doar dr. Anton Nițu, care și el va fi pensionat spre mijlocul deceniului. Din cercetarea ieșeană șantierele neo-eneolitice semnificative dispar și doar Marin Dinu continuă săpăturile de la Erbiceni, completate cu excavații de mai mică amploare în alte stațiuni din perioada de tranziție la epoca bronzului. Nu putem trece peste istoria deceniului al șaptelea fără să amintim că pentru prima dată în istoria arheologiei ieșene o doctorandă din străinătate pregătește și susține o teză de doctorat la Iași. Ann Dodd-Oprițescu a realizat, sub îndrumarea prof. M. Petrescu-Dîmbovița, un studiu asupra elementelor stepice din eneoliticul României³². Mai târziu, o serie de materiale, informații și ipoteze ale cercetătoarei franceze au fost utilizate într-o amplă lucrare asupra ceramicii șnurate din sud-estul Europei, realizată în colaborare și publicată în Germania³³. Venirea la Iași a doctorandei din Franța se explică prin prestigiul prof. M. Petrescu-Dîmbovița, dar, din păcate, Ann Dodd va rămâne „floarea” izolată, exemplul său nefiind urmat de alți occidentali.

Deceniul al optulea este marcat de revenirea la Iași a câtorva arheologi formați în centrul moldav. Cadrulul revenirilor este deschis de Cornelia-Magda Mantu care, după o migrație dinspre paleolitic spre cultura Criș, se va dedica, ceva mai târziu, investigării culturii Cucuteni. Având ca sarcină realizarea unei teze de doctorat, cu titlu bizar³⁴, legată de metodele moderne de datare, C.-M. Mantu, cu sârguință, a încercat să-i mobilizeze pe unii arheologi, a colectat eșantioane, a transportat probe pentru analize și a reușit într-o târziu să obțină de la laboratoare din străinătate o listă de date radiocarbon utilă pentru cercetătorii neo-eneoliticului românesc. Lipsa unui cadru instituționalizat pentru cercetări interdisciplinare i-a ridicat Corneliei Mantu, și nu doar ei, dificultăți insurmontabile pe alocuri și a fost cauza unor eșecuri (proiectul privind curba arheomagnetică) sau a unor succese parțiale, neurmte de o valorificare pe scară largă (prospecțiunile de la Scânteia). Atâta timp cât în România nu va exista un cadru instituțional pentru cercetări interdisciplinare, cu instituții și cercetători obligați să facă investigațiile reclamate de arheologia modernă, atâta timp cât arheologii nu vor înțelege stringenta necesitate a cercetării pluridisciplinare, singura care poate oferi baza unei reconstituiri istorice credibile, arheologia românească va rămâne la periferia cercetării europene, reușind, doar din când în când, străpungeri izolate, numai prin valoarea brută a materialelor sau informațiilor recoltate de pe teren.

În anul 1984 tradiționala izolare a cercetătorilor neo-eneoliticului din Moldova este, pentru scurt timp, ruptă de manifestările consacrate centenarului descoperirii sațiunii eponime de la Cucuteni. Datorită eforturilor prof. M. Petrescu-Dîmbovița, la Iași și Piatra Neamț se organizează un colocviu cu o participare internațională, modestă ca număr, dar reunind câteva personalități: Marija Gimbutas, John Nandriș, Olaf Höckmann, Linda Ellis și Gisela Burger. Actele colocviului³⁵ vor fi publicate de un colectiv dirijat de M. Petrescu-Dîmbovița. În mod fatal, ecurile colocviului și ale volumului, neurmte de acțiuni similare, au fost destul de limitate.

În 1984, în urma desființării Facultății de Istorie-Geografie de la Suceava revine la Iași, la Institutul Politehnic, Nicolae Ursulescu cunoscut, în special, pentru cercetările sale asupra neoliticului timpuriu din Moldova. După o, probabil instructivă, ședere, din fericire nu prea îndelungată, la Institutul Politehnic, Nicolae Ursulescu își va recăpăta echilibrul și identitatea profesională în cadrul Facultății de Istorie de la Universitatea „Al. I. Cuza”: În perioada ieșeană, în afara săpăturilor de la Mihoveni și Tg. Frumos, Nicolae Ursulescu s-a preocupat de problema ceramicii liniare³⁶ și, mai recent, de cercetarea fazei Precucuteni III. În 1986, un alt fiu risipitor, Dan Monah, revine din exilul nemțean la Iași; vițelul cel gras, ce prin tradiție trebuia sacrificat, aleargă încă voios prin pădurile-parc ale eneoliticului moldovenesc. În legătură cu activitatea noastră în perioada ieșeană ar putea fi menționate săpăturile mai recente din *tell*-ul eneolitic de la Poduri și studiul privind plastica antropomorfă Cucuteni-Tripolie³⁷.

³² Ann Dodd-Oprițescu, *Primele elemente stepice din eneoliticul României* (teză de doctorat), Iași, 1978.

³³ P. I. Roman, A. Dodd-Oprițescu, J. Pál, *Beiträge zur Problematik der schnurverzierten Keramik Südosteuropas*, Mainz am Rhein, 1993.

³⁴ C.-M. Mantu, *Metode de cercetare și tehnici de datare pentru determinarea cronologiei culturii Cucuteni* (rezumatul tezei de doctorat), Iași, 1996; apărută sub titlul *Cultura*

Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături, B.M.A., V, Piatra Neamț, 1998.

³⁵ Cf. *La civilisation ...*, passim.

³⁶ N. Ursulescu, în *ArhMold*, XIII, 1990, p. 13-48; idem, în V. Chirica, D. Monah (eds.), *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, B.A.I., IV, Iași, 1991, p. 188-224.

³⁷ D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, B.M.A., III, Piatra Neamț, 1997.

Așa-zisele cercetări interdisciplinare, care fac parte din substanța investigației arheologice, au, în Moldova și la Iași, o tradiție onorabilă, deși întotdeauna s-au bazat, în mare parte, pe voluntariat. O vechime mai mare și o oarecare constanță au avut, mai ales, determinările arheozoologice și cele antropologice. Acad. Olga Necrasov a contribuit cu o analiză arheozoologică la monografia Frumușica³⁸, tot Domnia sa a determinat din punct de vedere antropologic scheletele umane de la Traian³⁹, efectuând, singură sau în colaborare, expertizele antropologice pentru mai multe schelete neo-eneolitice din Moldova⁴⁰. Împreună cu Maria Cristescu, Georgeta Miu și Dan Botezatu, Olga Necrasov a realizat și unele lucrări de sinteză în care materialul antropologic neo-eneolitic din Moldova este bine reprezentat⁴¹. O mențiune specială se poate face în legătură cu trepanația craniană efectuată unei femei din așezarea cucuteniană de la Girov⁴². Cu toate eforturile desfășurate de cercetătorii ieșeni, caracteristicile antropologice ale populațiilor din neo-eneoliticul din Moldova rămân abia schițate.

În paralel cu cercetările antropologice Olga Necrasov a desfășurat o destul de intensă cercetare în domeniul arheozoologiei⁴³, având contribuții importante în studierea faunei specifice neo-eneoliticului din Moldova, dar cel care s-a preocupat constant de această problemă este Sergiu Haimovici. Profesorul ieșean, vechi, constant și neplătit colaborator al arheologilor a efectuat un număr important de determinări de material osteologic sub-fosil⁴⁴ și, în lucrările sale de sinteză⁴⁵, a reușit să schițeze cadrul natural, caracteristicile faunei neo-eneolitice, precum și componența și tehnicile de gospodărire a animalelor domestice de către populațiile din neo-eneoliticul și perioada de tranziție din Moldova⁴⁶. Din câte știm, contribuțiile științifice ale Domniei sale depășesc sfera de interes strict arheologic, dar în domeniile morfologiei și anatomiei comparate trebuie să ne declinăm orice competență. Trebuie, însă, să subliniem faptul că nu poate fi concepută o reconstituire veridică a istoriei populațiilor străvechi fără o bună cunoaștere a mediului natural (vegetal și animal), a modificărilor survenite datorită activității antropice, a resurselor de care dispuneau și a caracteristicilor antropologice ale populațiilor respective.

Importanța cercetărilor arheobotanice pentru o corectă reconstituire a mediului înconjurător nu mai trebuie subliniată. Arheologii ieșeni, din păcate, au avut doar contacte sporadice cu această disciplină, organizarea unui laborator pentru arheobotanică fiind, la sfârșitul anilor '80, o necesitate evidentă. Prin încadrarea Feliciei Monah, în 1988, la unitatea de cercetare a Facultății de Biologie-Geografie a Universității „Al. I. Cuza” Iași s-a sperat într-o dinamizare a acestui sector și într-o benefică colaborare. Prin reorganizarea, în 1990, a institutelor de cercetare și transferarea lor la Academia Română, această activitate a trecut întâi la Institutul de Geografie și apoi la Institutul de Arheologie din cadrul Filialei ieșene a Academiei Române. În cadrul noului institut Felicia Monah a încercat organizarea unui laborator arheobotanic complex care ar fi trebuit să efectueze analize palinologice, antracologice și determinări de macroresturi vegetale. Din păcate, datorită absenței finanțării și a celor mai elementare dotări tehnice, primele două activități nu au putut fi desfășurate, laboratorul ieșean neputând efectua decât determinări de macroresturi. Cu toate dificultățile enumerate Felicia Monah a determinat, pentru perioada neo-eneolitică, macroresturi provenind de pe șantierul Trușești, Izvoare-Piatra Neamț, Poduri-Dealul Ghindaru, publicând și câteva lucrări de sinteză privind aceeași perioadă⁴⁷. În domeniul cercetărilor interdisciplinare au mai existat câteva timide tentative de datare arheomagnetică⁴⁸, determinări mineralogice⁴⁹ și de utilizare a informaticii în

³⁸ O. Necrasov, în C. Matasă, *Frumușica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie*, București, 1946, p. 42–43.

³⁹ O. Necrasov, în *SCIV*, VI, 1955, 3–4, p. 478–482; O. Necrasov, D. Nicolaescu-Plopșor, în *AȘU-Iași*, sec. II, șt. nat., IV, 1958, 1, p. 37–48; idem, în *Materiale*, V, 1959, p. 217–219.

⁴⁰ O. Necrasov, M. Cristescu, în *AA-Budapesta*, 1958; idem, în *AȘU-Iași*, șt. nat., 1, 1959, p. 47–60; idem, în *Homo*, 16, 1965, 3, pp. 129–161; idem, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 67–70.

⁴¹ O. Necrasov, M. Cristescu, D. Botezatu, G. Miu, în *ArhMold*, XIII, 1990, p. 173–105.

⁴² O. Necrasov, în *MAGW*, CVII, 1977, p. 130–134.

⁴³ O. Necrasov, S. Haimovici, în *Materiale*, V, 1959, p. 179–184; idem, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 261–264; idem, în *Comunicări de Geologie*, III, 1965, p. 239–245; O. Necrasov, M. Știrbu, în *Actes du VIIe CISPP*, Praga, 1966 (1971), p. 1304–1310; idem, în *SCA*, 2, 1965, 1, p. 19–28.

⁴⁴ S. Haimovici, în *AȘU-Iași*, sec. II., șt. nat., VI, 1960, 2, p. 387–394; idem, în *AȘU-Iași*, sec. II, șt. nat., A. Biologie, VIII,

1962, 2; p. 291–322; idem, în *ArhMold*, VI, 1969, p. 317–319; idem, în *AMM*, IX–XI, 1987–1989, p. idem, în *CI*, XVI, 1997, p. 31–37; S. Haimovici, C. Stan, în *MemAntiq*, IX–XI (1977–1979), 1985, p. 693–697.

⁴⁵ S. Haimovici, în *AȘU-Iași*, sec. II, șt. nat., VI, 1960, 2, p. 387–396; idem, în *AȘU-Iași*, sec. II. A. Biologie, XXXIV, 1988, p. 57–58; idem, în *La civilisation ...*, p. 157–166.

⁴⁶ S. Haimovici, în *SCIVA*, 30, 1979, 1, p. 11–20.

⁴⁷ F. Monah, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 303–309; idem, în *ArhMold*, XV, 1992, p. 185–189; F. Monah, D. Monah, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 311–319; idem, în *Cucuteni aujourd'hui*, B.M.A., II, Piatra Neamț, 1996, p. 49–62; idem, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 297–316.

⁴⁸ Cf. C.-M. Mantu, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 295–296; acțiunea de recoltare a fost lipsită de seriozitate și profesionalism, iar rezultatele inexistente.

⁴⁹ C.-M. Mantu, M. Știrbu, N. Buzgar, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 230–245; D. Boghian, S. Tudose, în *ArhMold*, XVII, 1994, p. 147–160.

arheologie. Din păcate, programe coerente de cercetare pluridisciplinară a neo-eneoliticului din Moldova nu au existat și împlinirea acestui deziderat va mai dura.

În ultimul deceniu al perioadei analizate, Filiala din Iași a Institutului Național de Tracologie s-a implicat și ea în investigarea neo-eneoliticului din Moldova. Doamna Ruxandra Maxim-Alaiba a continuat săpăturile de la Dumești-Vaslui și s-a implicat într-o serie de investigații și în Basarabia. Recent, colega de la Institutul de Tracologie a susținut o teză de doctorat consacrată vestigiilor cucuteniene din Podișul Bârladului⁵⁰.

Așa cum am mai spus, majoritatea arheologilor ieșeni, indiferent de perioada pe care o studiază, au avut ocazia de a săpa și publica materiale arheologice atribuite neo-eneoliticului, în special culturilor Precucuteni și Cucuteni. În afara arheologilor care au fost deja citați, vom menționa numele lui Constantin Iconomu, Vasile Chirica și Nicolae Pușcașu, care au adus contribuții, nu lipsite de importanță, la cunoașterea neo-eneoliticului din Moldova. Trebuie să îi menționăm și pe mai tinerii noștri colegi Senica Tudose și Vasile Cotiugă, care s-au dedicat investigării acestei perioade și de la care așteptăm un suflu nou.

Cercetătorii ieșeni ai neo-eneoliticului au fost conștienți de importanța comunicării rezultatelor investigațiilor lor atât în țară, cât și comunității științifice de peste hotare. Pe linia acestei preocupări au fost editate câteva volume tematice, publicate în limbi de circulație internațională⁵¹, o inițiativă care, din păcate, nu a mai fost continuată în ultimul timp. Participarea cercetătorilor ieșeni la reuniuni științifice internaționale⁵² a fost, în special după 1989, mai lesnicioasă și mai frecventă. Din păcate, numărul redus de cercetători și absența unor proiecte moderne, interdisciplinare, cu finanțări generoase nu a contribuit nici la elucidarea numeroaselor probleme științifice rămase în suspensie și nici nu a reușit să impună cercurilor științifice internaționale descoperirile de valoare care, totuși, au fost făcute.

*

Alcătuind o retrospectivă, succintă și inevitabil lacunară, a rezultatelor și contribuțiilor cercetătorilor ieșeni la investigarea neo-eneoliticului din Moldova suntem obligați să apreciem rezultatele obținute și să subliniem, așa cum recomandăm *motto*-ul lucrării, temeiurile de insatisfacție care ar trebui să impulsioneze energiile creatoare. Nu putem, însă, să nu reamintim cititorului că jumătatea de secol de activitate arheologică, pe care am prezentat-o, a fost marcată de severe constrângeri financiare și de o stupidă izolare față de tendințele novatoare manifestate în Europa și în lume. Cu toate aceste piedici, Moldova se conturează, pentru perioada neo-eneolitică, ca fiind provincia românească cu rezultate notabile, cu săpături de amploare, cu descoperiri importante care au permis realizarea unei cronologii coerente și chiar creionarea unei schițe istorice. Activitatea de prospectare și repertoriere a siturilor, prin metode tradiționale, este mulțumitoare și s-au schițat unele tentative de cercetare interdisciplinară și de utilizare a unor metode de datare cândva moderne (C¹⁴). Trebuie să subliniem contribuția deosebită, în impulsianarea cercetării neo-eneoliticului din Moldova, a profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița. Profesorul ieșean și-a „hăituit”, în sensul bun al cuvântului, colaboratorii de la Universitate sau de la Institutul de Arheologie pentru a întreprinde săpături de amploare realizate în regiuni geografice cât mai diverse. A insitat și a sprijinit introducerea unor noi metode, moderne, de cercetare. Același tratament a fost aplicat și numeroșilor săi doctoranzi din muzele Moldovei.

Totuși, analizând stadiul la care se află cercetarea neo-eneoliticului din Moldova, în cadrul căreia arheologia ieșeană ar trebui să joace un rol de prim rang, avem numeroase motive de insatisfacție, unele datorându-se carențelor generale ale arheologiei românești, altele lipsurilor materiale, absenței laboratoarelor pentru cercetări interdisciplinare și a unor programe coerente de cercetare. Relația dintre locuitorii epipaleolitici și primii neolitici pătrunși în Moldova nu este, încă, elucidată. Dacă cunoștințele despre purtătorii culturii Criș s-au îmbogățit în ultimile decenii nu același lucru se poate spune și despre purtătorii ceramicii liniare. În legătură cu apariția și evoluția culturii Precucuteni progresul cunoștințelor noastre este încă modest și așa cum ne lasă să întrevădem descoperirile de la Poduri, Izvoare, Tg. Frumos și Iasaii surprizele nu sunt excluse. Nici în domeniul culturii Cucuteni, fenomen ce ar trebui să polarizeze atenția preistoricijenilor din Moldova și într-o anumită măsură a și făcut-o, stadiul atins nu ne poate mulțumi. Este bizar că Iașul, aflat în centrul ariei cucuteniene și cu o remarcabilă

⁵⁰ R.-E. Alaiba, *Cultura Cucuteni în Podișul Bârladului* (rezumatul tezei de doctorat), Iași, 1999.

⁵¹ M. Petrescu-Dîmbovița, N. Ursulescu, D. Monah, V. Chirica (eds.), *La civilisation de Cucuteni en contexte européen. Session scientifique dédiée au centenaire des premières découvertes de Cucuteni (Iași-Piatra Neamț, 24-28 septembre 1984)*, B.A.I., I, Iași, 1987; V. Chirica, D. Monah (eds.), *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, B.A.I., IV, Iași, 1991.

⁵² O listă completă a participărilor la congrese și colocvii internaționale este imposibil de alcătuit și nici nu credem că ar fi deosebit de utilă. Notăm, totuși, participarea cercetătorilor ieșeni la Colocviul internațional de la Lons-le-Saunier, mai 1990; Colocviul internațional de la Chișinău, decembrie 1990; Congresul UISPP, Bratislava 1991; Simpozionul „Anatolia and the Balkans”, Istanbul 1991; colocviile organizate de Universitatea din Liege etc.

și onorantă tradiție în acest domeniu, nu are o instituție⁵³ consacrată studierii acestui fenomen de interes european. Pe alte meridiane s-ar fi creat catedre, institute și muzee special destinate studierii și prezentării vestigiilor civilizației Cucuteni.

Nu ne rămâne, la sfârșitul acestei succinte analize, decât să ne exprimăm speranța că următoarea jumătate de secol va fi mai generoasă cu arheologii ieșeni și cu toți arheologii preocupați de cunoașterea neo-eneoliticului din Moldova și în special a ceea ce am numit, cândva, fenomenul Cucuteni.

THE RESEARCH OF THE ARCHAEOLOGISTS FROM IASI ON THE NEOLITHIC AND CHALCOLITHIC PERIODS IN MOLDAVIA DURING THE PERIOD 1949–1999

SUMMARY

The author presents the main achievements from 1949–1999 period of the archaeologists from Iași who made researches on the Neolithic and Chalcolithic from Moldavia can be identified. Several investigation directions during the years 1949–1999, intense prospecting activities, were carried out on the basis of which several catalogue-type works were elaborated. The first half of the period had as main achievements the famous excavations from Trușești and Cucuteni, the discovery of the new Criș, Linear Pottery and Globular Amphora Cultures. Important contributions were made to the division into periods and the chronology of the Neolithic and Chalcolithic from Moldavia culminating with the 'Nițu division into periods'. After 1985 researchers made several C₁₄ datings, a radiocarbon data list being realized.

An important contribution to a better knowledge of the Neolithic and Chalcolithic from Moldavia was made by the archaeozoologists, archaeobotanists and anthropologists from Iași. Studies on the arts and religions of the neolithic and chalcolithic populations were also made. During the past 50 years of our analysis the archaeologists from Iași, together with their colleagues from București and from other museums in the country have turned Moldavia into the region with the most complete investigation researches from Romania. The author of this article underlines the important part which Professor Mircea Petrescu-Dîmbovița has played in the development of the neolithic and chalcolithic research from Moldavia.

⁵³ În urmă cu câțiva ani la Piatra Neamț a fost înființat „Centrul Internațional pentru Cercetarea Culturii Cucuteni”, orgoliile ieșene

par să nu fi fost stimulate de acest eveniment.